

# ԵՐՎԱՆԴՈՒՆՅԱՅ ԴԱՐԱՇՐՋԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ՎԵՐՋԻՆ ԶՐՄԱՊԵՏԸ

Արմավիրի հունարեն արձանագրությունից պարզվում է, որ մ.թ.ա. III դարի վերջին Արմավիր սրբավայր-քաղաքի գլխավոր քուրմը գլխավորել է նաև արմավիրցիների քաղաքային համայնքը: Իսկ դա, ըստ Գ.Սարգսյանի, խոսում է այն մասին, որ Արմավիրում գոյություն է ունեցել այնպիսի քաղաքային-տաճարային համայնք, ինչպիսիք կային նաև Փոքր Ասիայում, Բաբելոնում և Պաղեստինում:<sup>1</sup> Երբ նկատի ենք առնում, որ Արմավիրի գլխավոր քուրմը նաև Հայոց քրմապետն էր, ապա հասկանալի է դառնում այն կարևոր դերը, որ նա ունեցել է երկրի կյանքում, որովհետև հայոց քրմապետը ուներ նաև գլխավոր դատավորի, գորավարական, հավանաբար, նաև արտաքին հարաբերությունները կարգավորող գործառնություններ:<sup>2</sup> Բայց նա ոչ միայն այդ բնագավառների, այլև երկրի տնտեսության կարևոր դեմքերից մեկն էր, որովհետև նրա ենթակայության տակ էին երկրի բազմաթիվ տաճարները և տաճարային տնտեսությունները, իսկ դրանք ունեին հողային ընդարձակ տիրույթներ և դրանցում աշխատող բազմահազար ծառաներ:<sup>3</sup>

Եթե Հայոց քրմապետի իշխանությունը զաղափարախոսության բնագավառից բացի երկրում ուներ նաև իր իրավական, ռազմական և տնտեսական ամուր հենարանները, ապա հասկանալի է, թե ինչքան մեծ էր լինելու նրա կշիռը երկրի հասարակական-քաղաքական կյանքում: Մ.թ.ա. III դարի վերջին տասնամյակներին և II դարի առաջին տասնամյակին Հայոց քրմապետը արքաներայր Երվազն էր:<sup>4</sup> Հստ Մովսես Խորենացու, Երվանդ Վերջին Թագավորը (մ.թ.ա. 222-201թթ.), երկրի նոր մայրաքաղաք Երվանդաշատի շինությունն ավարտելով, «նրանից հյուսիս, մոտ քառասուն ասպարեզ հեռու, Ախուրյան գետի վրա, շինեց մի փոքր քաղաք մնան իր քաղաքին և կոչեց Բագարան, այսինքն թե բազիններն այնտեղ են սարքավորված, և այնտեղ փոխադրեց Արմավիրում եղած բոլոր կուտքերը: Ծինեց նաև մեհյաններ և իր Երվազ եղբորը քրմապետ նշանակեց»:<sup>5</sup>

Երկրի հասարակական-քաղաքական կյանքում Երվազ քրմապետի մեծ դեր ունենալու հետ ուղղակի կապի մեջ էր նրա կրած «թագավոր» տիտղոսը՝ հունարեն βασιλευς: Իր Միթրաս (Միհր) գահանվամբ և քասիլևս տիտղոսով է նա ներկայանում Արմավիրի թիվ 4 արձանագրության մեջ: Այս արձանագրությունն ուսումնասիրած Ա.Ի. Բոլտոնովան կարծում էր, որ այնտեղ հիշատակված Միթրասը Արտաշես I-ինն է, իսկ նրա նամակի հասցեատեր Էբրոնտեսը ինչ-որ տեղական թագավոր:<sup>6</sup> Ա. Բոկչանինը ավելի առաջ է գնում և տեղական այդ թագավորին դարձնում է Կողքիսի (Կոլխիդա) թագավոր:<sup>7</sup> Հ.Մանանդյանը ցույց տվեց, որ թագավոր Միթրասն Արմավիրում նստած քրմապետ Երվազն էր, իսկ Էբրոնտեսը՝ Հայոց թագավոր Երվանդը:<sup>8</sup> Երվազ քրմապետը նստում էր Արմավիրում, որովհետև «Երվանդյանների թագավորության կրոնական կենտրոն մնում էր դարձյալ Արմավիրը»:<sup>9</sup> Հայոց քրմապետի Միթրաս գահանունը ցույց է տալիս, որ քրմապետը թագավորի մնան նաև աստվածացվում էր և նույնացվում այս

<sup>1</sup> Г. С а р к и с я н, Тигранакерт. Из истории древнеармянских городских общин, М., 1960, стр. 41.

<sup>2</sup> Մ. Կ ր կ յ ա շ ա Ր յ ա ն, Հին Հայաստանի և Փոքր Ասիայի քաղաքների պատմության դրվագներ, Եր., 1970, էջ 154-155, 158:

<sup>3</sup> Նույն տեղում, էջ 139-140:

<sup>4</sup> Մ. Խ ո ռ ե ն ա ճ ի, Հայոց պատմություն, Աշխարհաբար բարգմ. և մեկնաբանությունները Սա. Մախասյանի, Եր., 1981, Բ, խ, Բ, խը:

<sup>5</sup> Նույն տեղում, Բ, խ:

<sup>6</sup> А. Б о л т у н о в а, Греческие надписи Армавира, Урнѣанի «Տեղեկագիր», 1942, թիվ 1-2, էջ 50-51:

<sup>7</sup> А. Б о к щ а н и н, Парфия и Рим, М., 1960, стр. 224.

<sup>8</sup> Հ. Մ ա ն ա ճ յ ա ն, Արմավիրի հունարեն արձանագրությունները նոր լուսաբանությամբ, Եր., 1946, էջ 18-19, 29:

<sup>9</sup> Նույն տեղում, էջ 15:

կան այն, իսկ Երվազի դեպքում՝ Միթրա/Միիր աստծու հետ:<sup>10</sup> Ս.Կրկյաշարյանը համամիտ լինելով Հ.Մանանդյանի հետ, զուգահեռ է անցկացնում Երվազի քրմապետական և Տրդատ քազավորի արքայական գահանունների միջև: Նա գրում է. «Արմավիրի արձանագրության մեջ քրմապետ-քազավորը կոչվում է ΜΙΘΡΑΣ, այն է արևի աստվածության անունով, իսկ Գառնիի արձանագրության մեջ Տրդատ քազավորը, որը... միաժամանակ քուրմ էր, իրեն անվանում է ΗΑΙΟΣ ΤΙΡΙΔΑΤΗΣ: Մնում է ենթադրել, որ ΗΑΙΟΣ (հուն. «Արև»-Լ.Պ.) դա նրա տիտղոսն է կամ հավելյալ անունը իբրև քրմի, իսկ ΤΙΡΙΔΑΤΗΣ նրա անձնական քազավորական անունը»:<sup>11</sup> Ուրեմն, Երվազ քրմապետը իր *Երուազ* անունը կրում էր որպես Երվանդունի արքայատոհմի ներկայացուցիչ, որպես անձնական անուն, իսկ որպես Հայոց քրմապետ և կրոնական կենտրոն Արմավիրի քաղաքային համայնքի ղեկավար նա հայտնի էր Միթրաս գահանվամբ:

Երվանդ քազավորի և Երվազ քրմապետի փոխհարաբերությունների ջերմ լինելու մասին է վկայում ինչպես քրմապետական նոր նստավայր Բագարանի կառուցման գործում քազավորի խաղացած առաջնային դերը, այնպես էլ հետևյալ փաստը: Երվանդ-Արտաշես առնակատման առաջին փուլը ավարտվել էր քազավորի օգտին՝ գահի հավակնորդ Արտաշեսի Մեծ Հայքից վտարումով:<sup>12</sup> Վերջինս ապաստան էր գտել սելևկյան արքունիքում: Թագավոր Նեոքր հաջողությունից ոգևորված Երվազ-Միթրասը հիշյալ արձանագրությունն էր գրել տվել, որտեղ բարիքներ էր մաղթում Երվանդ-Էրոնտես քազավորին: Այդ արձանագրությունը Ա. Բոլտունովան համարում է հելլենիստական նամակի սովորական ձև:<sup>13</sup> շատ նման հելլենիստական Արևելքում հայտնաբերվածներին:<sup>14</sup>

Նորակառույց Բագարանը, բնականաբար, Հայոց քրմապետի համար չէր կարող փոխարինել մայրաքաղաք-սրբավայր Արմավիրին, որի քաղաքացիական-տաճարային համայնքի գլուխ նա ինքն էր կանգնած: Բագարանը կարող էր նրան միայն ամառանոց-նստավայր ծառայել, քանի որ Արարատյան դաշտի ամառային տապալներեն դառնում էր անտանելի: Բագարանից հյուսիս՝ Շիրակում, Ախուրյան-Կարսաչայի և Ախուրյան-Արփաչայի գետախառնի շրջանում գտնվում էր Երազավորս բնակավայրը: Նրա անունն ուղղակի կապի մեջ է Երվազ քրմապետի անվան հետ: Ս. Երենյանի կարծիքով, «*Երազգատրոս* անունը պիտի առաջ եկած լինի *Երուազ* անունից, որը Երուանդունիների տոհմական անունն էր»:<sup>15</sup> Ըստ այսմ, մինչև Բագարանի կառուցումը Երազգավորսը կարող էր լինել Երվազ քրմապետի ամառանոց-նստավայրը:

Մոկլես Խորենացին Երվանդ քազավորի բանակում գտնված Վրաց Փարսման քազավորի գործի ընդհարում-փախուստը նկարագրելուց հետո շարունակում է այսպես. «Այդտեղ Երվանդի գունդը և Միջագետքի գորբերը սարսափելի կոտորած կրեցին»:<sup>16</sup> Սրան ամմիջապես հաջորդում է հետևյալը. «Երկու ճակատներն իրար խառնվելիս Արտաշեսի դեմ են գալիս տավրոսից քաջ մարդիկ, որոնք մահն աչքերն առած՝ Երվանդին խոստացել էին, թե Արտաշեսին կսպանեն»:<sup>17</sup> Հասկանալի է, որ «Երվանդի գունդը» կամ նրա մի մասը նույն «տավրոսից քաջ մարդիկ էին»: Կարծում ենք, որ հիշատակված «վրաց» գործը ևս բարձր կարգավիճակ ունեցող զորամաս է եղել և

<sup>10</sup> Նույն կերպ Ատտիս աստծու անունն էր կրում մ.թ.ա. 2-րդ դարի առաջին կեսին ապրած Գալատիայի քրմապետը (նստավայրն էր Պեսինոնտ սրբավայր-քաղաքը՝ մայր դիցուիի Կյուբելեի պաշտամունքով): Տես Ս.Կրկյաշարյան, *նշվ. աշխ.*, էջ 133, 158:

<sup>11</sup> Նույն տեղում, էջ 139:

<sup>12</sup> Խ ո ռ ե ն ա ճ ի, Բ, լէ:

<sup>13</sup> А. Б о л т у н о в а, *նշվ. աշխ.*, էջ 50:

<sup>14</sup> Ս. Կրկյաշարյան, *նշվ. աշխ.*, էջ 134:

<sup>15</sup> Ս. Երենյան, Հայաստանը ըստ «Աշխարհացոյց»-ի, Եր., 1963, էջ 74: Ս. Պետրոսյան, Լ. Պետրոսյան, Տիգրան ամրոցի դերը համալիր շինությունների եռյակում, «ՇՊՄԺ հանրապետական 4-րդ գիտաժողովի գեկուցումների հիմնադրույթներ», Գյումրի, 2000, էջ 30-32:

<sup>16</sup> Խ ո ռ ե ն ա ճ ի, Բ, խգ: Ս. Պետրոսյանի կարծիքով, «Վրաց Փարսման քազավորը» այս դրվագում հանդես է եկել Երվազ քրմապետ-քազավորի փոխարեն՝ բյուրիմացության հետևանքով (Ս. Պետրոսյան, Եռադասության մի դրսերում Ուրարտուի գինված ուժերում, «ԳՊՄՊ հանրապետական գիտական նստաշրջանի նյութերի ժողովածու», նվիրվում է ՀՀ անկախության 15-ամյակին, Գյումրի, 2007, էջ 195-196):

<sup>17</sup> Խ ո ռ ե ն ա ճ ի, Բ, խգ:

հրամանատար է ունեցել Երվագ քրմապետին (հմմտ. հետագայի մարդպետին և Մարդպետական հեծելագործը): Նրա հրամանատարը չէր կարող Մեծ Հայքի հարևան որևէ երկրի թագավոր լինել, որովհետև Մեծ Հայքի հարևանները կամ Սելևկյան պետության ենթակա-դաշնակիցներն էին (Վիրք, Ատրպատական), կամ վերածվել էին սելևկյան ստրատեգիաների (Փոքր Հայք, Ծոփք, Կոմագենե): Նրանց զորամասերը կարող էին գտնվել ոչ թե Երվանդ Վերջինի բանակում, այլ նրա հակառակորդ և Անտիոքոս 3-րդի հովանավորյալ Արտաշեսի բանակում: Քանի որ Երվագը Արմավիրի հունարեն արձանագրության Միթրաս թագավորն էր, բնականաբար, նրա զորքը կազմած մարտիկները կարող էին լինել հայկական այն շրջանից, որը գտնվում էր Ախուրյանի ավազանում՝ Երվագի անունը կրող Երազգավորսը և նրա նստավայր Բազարանը ներառյալ:

Երվանդավանի ճակատամարտում Երվանդի և Երվագի կրած պարտությունից հետո Երվագը չէր կարող վերադառնալ Արմավիր, մանավանդ որ մինչև Արտաշատի կառուցումը այնտեղ էր նստելու Արտաշեսը: Ըստ երևույթին, նա քաշվել էր Բազարան: Ինչպիսի՞ կարգավիճակ կարող էր ունենալ Երվագը իր Երվանդ եղբոր սպանությունից հետո: Բնականաբար, ոչ նախկինը: Նա զրկված էր լինելու Արմավիրի համայնքապետի պաշտոնից, բայց շարունակելու էր համարվել Հայոց քրմապետ: Ըստ երևույթին, Երվագը հույս ուներ, որ կերաշխավորվեր իր անձեռնմխելիությունը (այնպես, ինչպես Արգամինը),<sup>18</sup> մանավանդ որ Հայոց քրմապետը սուրբ մարդ էր համարվում: Երվագը ինչ-որ չափով կարող էր իրեն ապահով զգալ, երբ տեղեկացել էր, որ Արտաշեսը ի նկատի առնելով Երվանդի արքայական ծագումը և նրա հետ իր ունեցած ազգակցական կապը, հրամայել էր նրա դին «թաղել և մահարձան դնել»:<sup>19</sup> Երվագն, ըստ երևույթին, քրմապետ էր մնացել նաև այն ժամանակ, երբ Արտաշեսը թագադրվել էր և դարձել թագավոր,<sup>20</sup> այսինքն՝ Երվանդի մահից 12 տարի անց նա դեռևս ողջ էր: Միայն թագադրվելուց հետո Արտաշեսը «հրամայում է Սմբատին գնալ Բազարան ամրոցը, որ Ախուրյան գետի վրա էր, Երվանդի քաղաքին մոտ, և սպանել Երվանդի եղբորը՝ Երվագին: Սմբատը նրան բռնելով, հրամայում է նրա շինքից մի երկանաքար կտրել և նետել գետի մի պտույտի մեջ: Նրա տեղ բազմեցների վրա նշանակում է մի երազահան մոգի աշակերտի, որ մտերիմ էր Արտաշեսին, որին այդ պատճառով Մոգպաշտե էին ասում: Հետո ավար է առնում Երվագի գանձերը և հինգ հարյուր հոգի ծառաներ... Սմբատը Երվագի ծառաներին, որ գերել էր Բազարանից, տանում բնակեցնում է Մասիսի թիկունքում (իր) ձեռակերտում, որը միևնույն անունով կոչեց Բազարան»:<sup>21</sup> Ուրեմն, Երվանդունի արքայատոհմի վերջին ներկայացուցիչ Հայոց քրմապետ Երվագը ևս բռնությամբ հեռացվեց քաղաքական ասպարեզից: Նրա փոխարեն Բազարանում Սմբատի նշանակած Մոգպաշտեն տեղական նշանակության հոգևոր առաջնորդ էր միայն: Հայոց քրմապետի պաշտոնը, ըստ երևույթին, ստանձնել էր թագավորն ինքը՝ Արտաշես I-ը: Դրա վկայությունը պետք է համարել պաշտամունքի բնագավառում նրա իրագործած բարեփոխումները և կրած պատվանունը՝ *Բարի* կամ *Բարեպաշտ*:<sup>22</sup>

Յուրօրինակ էր Երվագի սպանության ձևը: Սմբատ Բազարատունին նրա վզից երկանքի ծանր քար կապել տալով, նրան նետել էր տվել Ախուրյանի ջրապտույտներից մեկը: Երվագի մահապատժի այս ձևը ուղղակի կապ ուներ նրա քրմապետական պաշտոնի և *Միթրաս* գահանվան հետ: Քրմապետը սուրբ անձ էր համարվում, հետևաբար, նրա արյունը թափել չէր կարելի: Հայտնի է, որ նրա *Միթրաս* գահանունը հունականացած ձևն է *Միթրա*//*Միր* դիցանվան: Վերջինս վկան է Երվագի աստվածացման և Արևի աստծու հետ նույնացված լինելու իրողության: Հնդեվրոպական ժողովուրդների հնագույն առասպելաբանական պատկերացումների համաձայն, արևը ծնվում էր ծովում, արևածագին ելնում էր ծովից և երկնակամարով իր օրապտույտն ավարտելուց հետո գնում էր մայրամուտին հանգստանալու ծովում կամ առհասարակ ջրային տա-

<sup>18</sup> Խոբրեմացի, Բ, ծա:

<sup>19</sup> Նույն տեղում, Բ, խզ:

<sup>20</sup> Նույն տեղում, Բ, խէ:

<sup>21</sup> Նույն տեղում, Բ, խը:

<sup>22</sup> Հայ ժողովրդի պատմություն, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., հ. I, Եր., 1971, էջ 670:

րեքքում:<sup>23</sup> Այս առասպելի հետքերն առկա են հայ բանահյուսության տարբեր ժանրերում «Վահագնի երգ»-ից սկսած մինչև ժողովրդական հեքիաթներ:<sup>24</sup> Սմբատ Բագրատունին «Արև»-Երվազին՝ Միթրաս քրմապետին, ուղարկել էր, բայց անվերադարձ, իրեն ծնած տարերքի գիրկը:

Հելլենիստական աշխարհի երկրներում քիչ չեն եղել այնպիսի դեպքերը, երբ իրենց դատարկված գանձարանները լցնելու մտադրությամբ, և տաճարների հարստությամբ զայթակղված, թագավորները բռնագրավումների են դիմել:<sup>25</sup> Ինչպես տեսանք Երվազ քրմապետի 500 ծառաներին Սմբատ Բագրատունին որպես պարզ և իր ստացել Մակայն, Երվազն ուներ նաև գանձեր, որոնք ուղղակի կողոպուտի մատնվեցին: Ահա Մովսես Խորենացու համապատասխան հաղորդումը. Սմբատը «ավար է առնում Երվազի գանձերը և հինգ հարյուր հոգի ծառաներ, նաև մեհյանների գանձերից ընտիրները և բերում է Արտաշեսին: Արտաշեսը Սմբատին է պարզում Երվազի ծառաները, իսկ գանձերը հրամայում է տանել Պարսից Դարեհ թագավորին (իրականում Սելևկյան Անտիոքոս 3-րդին- Լ.Պ.)՝ իր գանձերից էլ վրան ավելացնելով»:<sup>26</sup> Այս դեպքում Երվազի գանձերի կողոպուտը կարող էր տեղի ունեցած լինել ավելի վաղ, ուղեկցվել Երվազի տիրույթների բռնագրավումով, այսինքն՝ նախորդել նրա սպանությանը: Այդպես ենք մտածում հիմք ընդունելով Երվանդ Վերջինի՝ մյուս բարձր պաշտոնյայի նկատմամբ Արտաշեսի և նրա որդիների ցուցաբերած վերաբերմունքը: Խոսքը Արգամի մասին է: Ըստ Մովսես Խորենացու, Արգամի գույքի առաջին բռնագրավումից հետո Արտաշեսը «երկու տարի հետո (Արգամին) նորից հնազանդության բերելով՝ հրամայում է նրա գույքը վերադարձնել, բացի հարճից: Իսկ Արտավազդը (Հայոց թագաժառանգը - Լ.Պ.) չբավականանալով նրանով, որ երկրորդության պատիվն առել էր նրանցից, խլում է նաև Նախճավանը և բոլոր գյուղերը Երասխից դեպի հյուսիս, և նրանց մեջ եղած ապարանքներն ու բերդերը իրեն ժառանգություն է դարձնում: Արգամի որդիներն այս բանին չհամբերելով՝ նրան դիմադրում են, բայց արքայորդին հաղթելով, կոտորում է Արգամի բոլոր զավակներն իրենց հոր հետ, ինչպես և բոլոր երեկի մարդկանց Մուրացյան ցեղից, և գրավում է նրանց գյուղերը և նրանց բոլոր իշխանությունը»:<sup>27</sup>

Հին քրմության դեմ ուղղված Արտաշեսի գործողությունները շարունակել են նաև նրա հաջորդները: Արտաշեսի որդի Տիգրան Միջինի (պատմական Տիգրան Մեծի) վերաբերյալ Մովսես Խորենացին գրում է, որ նա «զայրանալով Վահունիների վրա, որոնք իրենց սեփական (գյուղում) համարձակվել էին կանգնեցնել իր հոր ուղարկած Հերակլեսի արձանը, զրկում է քրմության (պաշտոնից) և արքունիք է գրավում այն գյուղը, որտեղ արձանները դրվել էին»:<sup>28</sup> Երվազի Շիրակ-Արշարունիքի քրմապատկան տիրույթները, անկասկած, բռնագրավվել էին և վերածվել թագավորապատկան տիրույթների: Հայտնի է, որ Արշարունիք գավառը (այստեղ էր գտնվում Բագարանը) և Շիրակ գավառը (այստեղ էր գտնվում Երվազ քրմապետի ամունը կրող Երագգավորսը) մինչև Տրդատ III-ի կողմից Կամսարական նախարարական տոհմին շնորհելը արքունի տիրույթներ էին:<sup>29</sup>

Այսպիսով, Երվանդավանի ճակատամարտում Երվանդ Վերջինի ու Երվազ քրմապետի կրած պարտությունը և նրանց սպանությունը հանգեցրին Երվանդունի արքայատոհմի գահակալման ընդհատմանը և նրա փոխարինմանը մի նոր, առավել հզոր Արտաշիսյան արքայատոհմով: Երվանդի սպանությունը նախերգանքն էր Երվազի ու Արգամի վախճանի: Իսկ նրանց հետ միասին պատմության գիրկն անցան պետական այնպիսի բարձր պաշտոններ, ինչպիսիք էին Հայոց քրմապետ-«թագավորինը» և «երկրորդական գահին» տիրոջը:

<sup>23</sup> О. Герн и, Хетты, М., 1987, стр. 125; Т. Гамкрелидзе, В. Иванов, Индоевропейский язык и индоевропейцы, т. II, Тб., 1984, стр. 896.

<sup>24</sup> Խորենացի, Ա., լա: Գ. Սրվանձտյանց, Երկեր, հ. I, Եր., 1978, էջ 494: Ս. Հմայակյան, Վանի թագավորության պետական կրոնը, Եր., 1990, էջ 46:

<sup>25</sup> Ս. Կրկյաշարյան, նշվ. աշխ., էջ 143, ծան. 50:

<sup>26</sup> Խորենացի, Բ., խը:

<sup>27</sup> Նույն տեղում, Բ, ծա:

<sup>28</sup> Նույն տեղում, Բ, ժդ:

<sup>29</sup> Նույն տեղում, Բ, խը, Բ, դ:

## ПОСЛЕДНИЙ ВЕРХОВНЫЙ ЖРЕЦ ЭПОХИ ЕРВАНДИДОВ

Резюме

Л. Петросян

По Мовсесу Хоренци, последний царь Ервандидской Армении Ерванд (222-201гг. до н.э.), на берегу реки Ахурия построил город Багаран и там назначил верховным жрецом Армении своего брата Ерваза. При помощи Селевкида Антиоха III, Арташес начал против Ерванда войну. Решающее сражение произошло в гаваре Ширак у Ервандавана, на расстоянии трехсот стадий (аспарез) к северу от столичного города Ервандашата.

Во время битвы (201г. до н.э.) многие из воинов армии Ерванда либо отошли в сторону, либо присоединились к противнику. Против врага мужественно сражались только "храбрые мужи-таврцы" и воины "месопотамцы" (Միջագետք). Первые из них составляли ядро "Ервандова полка", предводителем которого был сам царь, а вторые, по нашему мнению, были представителями не общеизвестной Месопотамии (междуречье Тигра и Евфрата), а междуречья Ахурия и Аракса. Значит, предводителем вторых был верховный жрец Ерваз. Армия Ерванда потерпела поражение. Ерванд бежал в Ервандашат, где и был убит. Ерваз остался в живых.

После воцарения (189г. до н.э.) Арташес велит своему полководцу Смбату отправиться в Багаран и предать смерти Ерваза. Так как он был верховным жрецом Армении, Смбат приказывает не проливать его крови, а привязать к его шее жернов и заживо бросить в водоворот Ахурия.